

УДК 37.035:373.011.3-052:37.014.5-048.22(4)

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11\(52\)-766-776](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-11(52)-766-776)

Атрощенко Тетяна Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету, м. Мукачево, <https://orcid.org/0000-0003-4595-1662>

Палкуш Віталія Петрівна викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Анотація. Сучасний курс України на європейську інтеграцію, що активно впливає й на освітню галузь, висуває вимогу всебічного оновлення шкільної освіти відповідно до європейських цінностей, компетентнісних підходів і засад демократичного співробітництва. Представлено найбільш актуальні позиції науковців щодо трактування компетентності та розкриття феномену ключових компетентностей. Серед ключових компетентностей важливу роль надано соціальній компетентності, яка формує в учнів уміння конструктивно взаємодіяти з оточенням, налагоджувати продуктивні стосунки та відповідально поводитися в соціальному середовищі. Для старшокласників її сформованість є особливо значущою, оскільки забезпечує готовність до самостійного життя, сприяє успішній інтеграції в європейський освітній і соціальний простір та підтримує процес професійного самовизначення.

Зазначено, що формування соціальної компетентності старшокласників в умовах інтеграції до європейського освітнього простору є необхідною передумовою їхньої успішної соціалізації, громадянської активності та готовності діяти в демократичному європейському суспільстві. Поняття «соціальна компетентність старшокласника» визначено як інтегровану здатність учня старших класів ефективно взаємодіяти в різних соціальних середовищах, відповідально приймати рішення, дотримуватися демократичних норм і європейських цінностей, продуктивно розв'язувати соціальні ситуації та брати участь у житті громади. Соціально-педагогічними умовами формування соціальної компетентності учнів старших класів в умовах інтеграції до європейського освітнього простору виокремлено: упровадження європейських цінностей і принципів демократичної культури в освітній процес; розвиток

полікультурної компетентності через участь старшокласників у міжнародних освітніх і молодіжних програмах; інтеграція практик громадянської освіти, спрямованих на залучення учнів до соціально важливих рішень і проєктів.

Ключові слова: учні старших класів, соціальна компетентність, соціальна компетентність старшокласника, освітнє середовище, освітній процес, міжособистісна взаємодія, соціально-педагогічні умови, соціалізація, європейський освітній простір.

Atroshchenko Tetiana Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Preschool and Special Education Department of Mukachevo State University, Mukachevo, <https://orcid.org/0000-0003-4595-1662>

Palkush Vitaliya lecturer at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Uzhgorod National University, Uzhgorod, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

SOCIAL AND EDUCATIONAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE IN SENIOR SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF INTEGRATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Abstract. Ukraine's current course towards European integration, which actively influences the education sector, requires a comprehensive overhaul of school education in line with European values, competency-based approaches, and the principles of democratic cooperation. We have presented the most relevant positions of scholars on the interpretation of competence and the disclosure of the phenomenon of key competencies. Among the key competencies, an important role has been given to social competence, which develops students' ability to interact constructively with their environment, establish productive relationships, and behave responsibly in a social environment. For high school students, its formation is particularly important, as it ensures readiness for independent living, promotes successful integration into the European educational and social space, and supports the process of professional self-determination. It has been noted that the development of social competence among high school students in the context of integration into the European educational space is a necessary prerequisite for their successful socialization, civic engagement, and readiness to act in a democratic European society. The concept of "social competence of a high school student" has been defined as the integrated ability of a high school student to interact effectively in various social environments, make responsible decisions, adhere to democratic norms and European values, productively resolve social situations, and participate in community life.

The social and educational conditions for developing the social competence of senior high school students in the context of integration into the European educational space include: the introduction of European values and principles of democratic culture into the educational process; the development of multicultural competence through the participation of senior high school students in international educational and youth programs; integration of civic education practices aimed at involving students in socially important decisions and projects.

Keywords: high school students, social competence, social competence of high school students, educational environment, educational process, interpersonal interaction, socio-pedagogical conditions, socialization, European educational space.

Постановка проблеми. Сучасні процеси європейської інтеграції, що охоплюють освітню сферу України, зумовлюють необхідність глибокої модернізації шкільної освіти відповідно до спільних європейських цінностей, компетентнісних орієнтирів та принципів демократичної взаємодії. У низці стратегічних документів вітчизняної освітньої політики – Законах України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державному стандарті базової середньої освіти (2020), а також Концепції цифрової трансформації освіти і науки до 2026 року (2021) – наголошується на необхідності модернізації національної освіти на засадах компетентнісного підходу. У цих документах підкреслюється важливість оволодіння здобувачами освіти ключовими та наскрізними компетентностями, що цілком узгоджується з сучасними пріоритетами та тенденціями освітньої політики Європейського Союзу.

Уважаємо, що серед ключових компетентностей особливе місце посідає соціальна компетентність, оскільки вона забезпечує здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими, будувати конструктивні стосунки та відповідально діяти в соціумі. Сформованість цієї компетентності є вагомим для учнів старших класів, позаяк вона уможливіє успішну інтеграцію у доросле життя, сучасний європейський освітній і соціальний простір та підтримує процес професійного самовизначення.

Однак, аналіз вітчизняних наукових студій дозволив виявити низку суперечностей у вітчизняній школі: між зростаючими вимогами до соціальної компетентності старшокласників і недостатнім рівнем готовності педагогів до її цілеспрямованого формування; між задекларованими у нормативних документах принципами компетентнісного навчання та переважанням традиційних методів, які не завжди забезпечують розвиток соціально значущих умінь; між потребою учнів у практичних навичках комунікації, співпраці, громадянської активності й обмеженими можливостями освітнього середовища для їх повноцінного формування. Переконані, що у цих умовах особливої ваги

набуває визначення та наукове обґрунтування соціально-педагогічних умов, що здатні забезпечити ефективний розвиток соціальної компетентності старшокласників відповідно до європейських стандартів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентісний підхід в освіті ґрунтовно досліджений у працях І. Беха, Ю.Бойчука, О.Глушко, О.Локшиної, В.Лугового, М.Піддячного, О.Пометун та ін. Науковці підкреслюють, що його впровадження забезпечує формування здатності учнів застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях, сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, відповідальності та соціальної активності здобувачів освіти. Зокрема, актуальним для нас є дослідження О. Глушко [3], в якому проаналізовано Європейську рамку особистісної, соціальної та навчальної ключової компетентності і констатовано її концептуальний та інноваційний характер; визначено перелік компетентностей та розглянуто структуру Рамки LifeComp та акцентовано увагу на тому, що у Рамці LifeComp визначені саме ті компетентності, яким можна навчити, зокрема в школі. Вагомою в межах нашого дослідження є дисертація М. Федоруц «Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти» [11], в якій запропоновано авторську дефініцію поняття «соціальна компетентність старшокласників»; окреслено роль засобів неформальної освіти у формуванні соціальної компетентності старшокласників, діагностовано рівні її сформованості на основі розроблених критеріїв і показників.

Мета статті – на основі аналізу наукових праць визначити поняття «соціальна компетентність старшокласника» та виокремити соціально-педагогічні умови її формування в умовах інтеграції до європейського освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Суть компетентісного підходу полягає, на думку Н. Скрипник, у всебічному формуванні та вихованні особистості не лише як фахівця високого рівня, але й як людини, що прагне саморозвитку, творчого ставлення до своєї діяльності та гуманного поводження у соціумі. Цей підхід передбачає наявність чітко визначеного набору професійних компетенцій, які відображають особливості, рівень та тенденції розвитку економіки, науки, освіти, культури й інших сфер життєдіяльності, як у національному, так і в європейському контексті [7, с.138]. Для повного розуміння та ефективної реалізації компетентісного підходу необхідно звернутися до самого феномену компетентності.

У довідникових джерелах поняття «компетентність» трактується по-різному. Так, Словник іншомовних слів визначає компетентність у двох значеннях: «1) відповідний, здатний, знаючий, той хто розуміється в певних питаннях; 2) авторитетність, обізнаність, володіння компетенцією» [8, с. 541].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови воно подається як похідне від слова «компетентний» і означає «поінформований, обізнаний, авторитетний» [2, с.449]. Словник-довідник з соціальної педагогіки компетентність розглядає як психосоціальну якість, що надає людині «силу й упевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності, сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [9, с.88]. Згідно із словником «Професійна освіта» компетентність – «сукупність знань і умінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [6, с.211].

У 2006 році Європейський парламент та Європейська рада ухвалили Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання впродовж життя (Key Competences for Lifelong Learning) [13], спрямовану на впровадження спільних підходів до розвитку компетентностей у країнах ЄС. Документ визначив узгоджений перелік ключових компетентностей та акцентував на важливості освітньої й соціальної підтримки їх формування не лише під час здобуття формальної освіти, а й після її завершення. Такий підхід покликаний сприяти професійному становленню молоді, розширенню її можливостей на ринку праці та всебічному особистісному розвитку.

Європейською довідковою рамкою було визначено вісім ключових компетентностей – грамотність, мовну компетентність, математичну компетентність та компетентності в науці, техніці та інженерії, а також цифрову компетентність, особистісну, соціальну і навчальну компетентність, громадянство, підприємливість, а також культурну обізнаність і самовираження. Зокрема, колишня компетентність «уміння вчитися» була доповнена більш ширшим змістом й отримала назву «особистісна, соціальна та вміння вчитися» [3, с.37].

Беремо до уваги те, що ключові компетенції виступають інструментом встановлення взаємозв'язку між особистістю та соціумом. Вибраний суспільством набір компетенцій сприяє впорядкуванню відносин людини з оточенням, адже через них соціум висловлює свої очікування до індивіда, а особистість, дотримуючись цих норм, отримує можливості для успішної інтеграції в соціальне середовище [1, с.18]. Формування ключових компетентностей не лише забезпечує дотримання соціальних норм окремими особами, а й надає їм можливості для успішної соціалізації. Крім того, компетентності сприяють підтриманню порядку у взаєминах між людиною та суспільством через соціально-нормативне регулювання та створюють умови для здійснення соціального контролю.

Наразі, як зазначає О. Глушко, рамка LifeComp складається з трьох взаємопов'язаних сфер компетентностей (особистісної, соціальної та вміння

вчитися), кожна з яких включає наступні компетентності: саморегуляція, гнучкість, благополуччя (особиста сфера), емпатія, комунікація, співпраця (соціальна сфера), розвиток мислення, критичне мислення та управління навчанням (сфера «вміння вчитися»). Кожна компетентність, своєю чергою, має три дескриптори, які загалом відповідають моделі «усвідомлення, розуміння, дія» [3, с.37]. У межах Рамки LifeComp компетентність «особистісна, соціальна та навчальна» трактується як комплекс умінь, важливих для всіх сфер життєдіяльності, що можуть формуватися у процесі формальної, неформальної та інформальної освіти [3, с.35].

У Стратегії реформування освіти в Україні, на основі аналізу підходів до відбору ключових компетентностей у європейських країнах (Австрії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Нідерландах), вітчизняні науковці здійснили узагальнену класифікацію основних переліків компетентностей, які згрупували у три ключові блоки: соціальні, мотиваційні та функціональні компетентності.

Зазначено, що соціальні компетентності пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості. До них віднесено: здатність працювати в команді; уміння розв'язувати проблеми в різноманітних життєвих ситуаціях; навички взаєморозуміння; готовність до активної участі в суспільних процесах; соціальні та громадянські цінності й уміння; комунікативні навички; мобільність у різних соціальних умовах; здатність визначати власні ролі в суспільстві та інші подібні вміння [10, с.26].

Для нашого дослідження актуальною є позиція П. Горностай, згідно з якою життєвий шлях кожної особистості формується у складній взаємодії з оточенням, власними переживаннями та умовами, у яких вона зростає. Розвинені соціальні навички дають змогу будувати стосунки, долати бар'єри, адаптуватися до змін і знаходити своє місце навіть у складних життєвих обставинах. Вони стають основою життєвої компетентності – здатності діяти, приймати рішення, самостійно вибудовувати життєві перспективи та протистояти кризам. Особливо важливою така компетентність є для осіб з особливими освітніми, оскільки їхній життєвий світ часто звужений обставинами, однак оволодіння навичками спілкування, співпраці, самовираження й саморозуміння відкриває їм шлях до подолання відчуття ізоляції, неповноцінності та втрати сенсу. Підтримка, розвиток внутрішніх ресурсів, можливість творчої самореалізації й розширення соціальних контактів допомагають компенсувати зовнішні обмеження [4]. Отже, досліджувана компетентність не лише сприяє повноцінній інтеграції людини у суспільство, а й стає фундаментом її психологічної стійкості, самодостатності й здатності жити змістовним, багатим внутрішньо та соціально життям. Це, на нашу думку, особливо важливо у підлітковому віці, коли активно формується власна система цінностей, моделі поведінки, стратегії взаємодії з оточенням тощо.

Таким чином, соціальна компетентність відіграє особливу роль у розвитку старшокласників, оскільки саме в цей період необхідно набутти умінь працювати в групі, долати конфлікти, знаходити компроміси й налагоджувати ефективну комунікацію, що постає не лише важливою умовою успішного навчання, а й основою для подальшої інтеграції в доросле соціальне життя.

Уважаємо, що сформована належним чином соціальна компетентність допомагає підліткам упевненіше орієнтуватися в складних соціальних ситуаціях, відповідально ставитися до власних рішень та будувати здорові стосунки з однолітками й дорослими. Крім того, здатність розуміти емоції інших, проявляти емпатію та відповідальність сприяє формуванню зрілої громадянської позиції.

Старшокласники, які володіють високим рівнем соціальних умінь, легше адаптуються до змін, беруть активну участь у суспільному житті і здатні конструктивно впливати на середовище, у якому знаходяться. У майбутньому такі навички стають фундаментом професійного успіху, оскільки сучасне суспільство потребує не лише фахових знань, а й умінь взаємодіяти, відповідально діяти та ефективно співпрацювати в команді.

Погоджуємося з Т. Кравченко, що у старших класах вплив ровесників на розвиток соціальної зрілості підлітків значно посилюється. Хоча привабливість цього середовища залежить від індивідуальних особливостей учня, більшість старшокласників так чи інакше активно взаємодіє з однолітками. Такі контакти сприяють удосконаленню комунікативних умінь, а здобуті в них навички стають важливими під час переходу до самостійного дорослого життя. Авторка наголошує, що окрім основної функції, спілкування з ровесниками в цьому віці виконує й кілька додаткових завдань: 1) стає джерелом інформації, яку дорослі не завжди надають; 2) допомагає формувати практичні навички соціальної взаємодії; 3) дає можливість відчувати емоційну єдність із групою, підтримку та приналежність, що водночас посилює автономію підлітка від дорослих і забезпечує відчуття стабільності та емоційної захищеності [5, с.373]. Таким чином, старший шкільний вік є не лише значущим, а й надзвичайно чутливим етапом становлення соціальної компетентності яка розуміється як «система знань людини про соціальну дійсність та саму себе, система соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки у типових соціальних ситуаціях, що дають змогу швидко й ефективно адаптуватися, ухвалювати рішення зі знанням справи, конструктивно взаємодіяти з іншими, проявляти активність і доходити взаєморозуміння» [5, с.379].

Так, соціальна компетентність передбачає володіння доволі широким спектром умінь, навичок, здібностей і співвідноситься Т. Кравченко з володінням прийнятими в конкретній професії прийомами професійного спілкування, готовністю до співробітництва, соціальною відповідальністю за наслідки своєї

праці. За цього підходу, як вважає авторка, соціальна компетентність може бути інтерпретована як здатність людини застосовувати в професійній діяльності та міжособистісному спілкуванні знання щодо соціальної діяльності та самої себе, а також особистісні якості, які дають змогу швидко й адекватно адаптуватися до умов соціального середовища, що змінюється [5, с.376].

Т.Федорченко та В.Нечерда особливої актуальності надають проблемі формування соціально успішної особистості у юнацькому віці, яку трактують як «складну системну характеристику, вмотивовану спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, – ґрунтується на системі цільових вмотивованих установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності» [12, с.234]. При цьому автори наполягають на обов'язковому врахуванні можливостей висвітлення юнацького віку (старший підлітковий вік – 15-17 років): «формування професійних інтересів, максимальна увага до індивідуальних особливостей та інтересів учнів, що дає простір їх власній розумовій і соціальній ініціативі; розумовий розвиток через формування індивідуального стилю розумової діяльності; усвідомлення своїх можливостей, прагнень, призначення в житті; розвиток особистісного самовизначення як усвідомленого вибору позиції у певній життєвій ситуації, самосвідомості як основи ставлення до себе та взаємодії з іншими людьми; ставлення до соціуму й осмислення себе в ньому; конкретизація життєвих планів, вибір професії; розвиток соціальної компетентності як основної складової здатності старшокласника у процесі спілкування та взаємодії знаходити нових друзів, груп, компаній, поглиблення та розширення рефлексивних характеристик самосвідомості» [12, с.234-235].

Цінним для нас є дослідження М. Федоруц, в якому поняття «соціальна компетентність старшокласника» трактується як «здатність особистості до активного життєвого самовизначення, самореалізації й активної соціальної взаємодії на основі засвоєних знань, умінь, навичок і цінностей» [11, с.2]. Автором визначено й схарактеризовано структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників (мотиваційний, когнітивний, поведінковий, соціально-ціннісний); критерії (спонукальний, пізнавальний, діяльнісний, особистісно-рефлексивний), показники (просоціальні мотиви, соціальний інтелект, соціальна поведінка, соціальні цінності) та рівні (низький, базовий, високий) сформованості соціальної компетентності старшокласників [11, с.2]. Послугуємося також розробленими М. Федоруц соціально-педагогічними умовами формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: стимулювання суб'єктної позиції старшокласників;

забезпечення соціально-педагогічного супроводу формування соціальної компетентності старшокласників; модернізація змісту, форм та методів неформальної освіти; організація простору самодіяльності та допомоги [11, с.3].

Висновки. Узагальнюючи, можна твердити, що формування соціальної компетентності старшокласників в умовах інтеграції до європейського освітнього простору є необхідною передумовою їхньої успішної соціалізації, громадянської активності та готовності діяти в демократичному європейському суспільстві. У межах нашого дослідження «соціальна компетентність старшокласника» – це інтегрована здатність учня старших класів ефективно взаємодіяти в різних соціальних середовищах, відповідально приймати рішення, дотримуватися демократичних норм і європейських цінностей, конструктивно розв’язувати соціальні ситуації та брати участь у житті громади. Ця компетентність формується під впливом цілеспрямованих соціально-педагогічних умов, зокрема в контексті інтеграції української освіти до європейського освітнього простору, й забезпечує готовність молодшої людини до успішної соціалізації, громадянської активності та самореалізації в сучасному суспільстві.

Відповідно, соціально-педагогічними умовами формування соціальної компетентності учнів старших класів в умовах інтеграції до європейського освітнього простору виокремлюємо: упровадження європейських цінностей і принципів демократичної культури в освітній процес (передбачає системну роботу над формуванням поваги до прав людини, толерантності, рівності, відповідальної участі в житті громади та навичок мирного співжиття); розвиток полікультурної компетентності через участь старшокласників у міжнародних освітніх і молодіжних програмах (участь у міжнародних обмінах, онлайн-проектах, європейських ініціативах створює умови для сприйняття культурного різноманіття, формування навичок міжкультурної комунікації та соціальної відкритості); інтеграція практик громадянської освіти, спрямованих на залучення учнів до соціально важливих рішень і проєктів (учнівське самоврядування, молодіжні ради, соціальні стартапи, освітні хакатони, що розвивають відповідальність, співпрацю, уміння впливати на життя громади та діяти в демократичному середовищі).

Література:

1. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної освіти. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*. 2013. Вип. 13. С. 130-135.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Глушко О. Європейська рамка особистісної, соціальної та навчальної ключової компетентності (lifecomp): концептуальний вимір. *Український Педагогічний журнал*, 2023. №4. С.35-45. Горностай П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу/П.

4. Горностай П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. К.: Контекст, 2000. С.44-47.

5. Кравченко Т.В. Соціальна компетентність старшокласників у вимірі їхнього професійного самовизначення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3533/1/Kravchenko.pdf>

6. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін.; ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.

7. Скрипник Н. І. Компетентнісний підхід як основний орієнтир у підготовці майбутніх учителів-філологів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2020. №190. С.137-140.

8. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

9. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексєєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.

10. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. К.: "К.І.С.", 2003. 296 с.

11. Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 370 с.

12. Федорченко Т., Нечерда В. Формування успішної особистості старшокласника у педагогічній теорії і практиці. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2020. № 24, Кн. 2. С. 228-244.

13. Council of the European Union. (2006). Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. (2006/962/EC). Official Journal of the European Union, 30.12.2006. L 394/10-394/18 EN. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>

References:

1. Boychuk, Yu. D. (2013). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova modernizatsii suchasnoi osvity [Competency approach as a basis for the modernization of modern education]. *Osvitnii prostir. Hlobalni, rehionalni ta informatsiini aspekty - Educational space. Global, regional and information aspects*, 13, pp. 130-135 [in Ukrainian].

2. Busel, V.T. (2001). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. Kyiv – Irpin: VTF "Perun", 1440 p. [in Ukrainian].

3. Glushko, O. (2023). Yevropeiska ramka osobystisnoi, sotsialnoi ta navchalnoi kliuchovoi kompetentnosti (lifecomp): kontseptualnyi vymir [European Framework of Personal, Social and Educational Key Competences (lifecomp): Conceptual Dimension]. *Ukrainskyi Pedagogichnyi zhurnal - Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, pp.35-45 [in Ukrainian].

4. Gornostay, P. (2000). Zhyttieva kompetentnist v umovakh obmezhenosti zhyttievoho svitu [Life competence in the conditions of limited life world]. *Kroky do kompetentnosti ta intehtratsii v suspilstvo - Steps to competence and integration into society*. Kyiv: Kontekst, pp.44-47 [in Ukrainian].

5. Kravchenko, T.V. Cotsialna kompetentnist starshoklasnykiv u vymiri yikhnoho profesiinoho samovyznachennia [Social competence of high school students in the measurement of their professional self-determination]. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3533/1/Kravchenko.pdf> [in Ukrainian].

6. Goncharenko, S.U. (2000). Profesiina osvita: slovnyk [Vocational education: dictionary]. Kyiv: Higher School, 380 p. [in Ukrainian].

7. Skrypnyk, N. I. (2020). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnovnyi oriiientyr u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv-filolohiv [Competency-based approach as the main guideline in the training of future teachers of philology]. Naukovi zapysky - Scientific notes, 190, pp. 137-140 [in Ukrainian].

8. Pustovit, L.O. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]. Kyiv: Dovira, 1018 p. [in Ukrainian].

9. Alekseenko, T.F. (2009). Sotsialna pedahohika: slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: dictionary-reference book]. Vinnytsia: Planer, 542 p. [in Ukrainian].

10. Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini [Strategy of educational reform in Ukraine]. Rekomendatsii z osvithoi polityky - Recommendations on educational policy. Kyiv: "K.I.S.", 296 p. [in Ukrainian].

11. Fedoruts, M. V. (2021). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy neformalnoi osvity [Socio-pedagogical conditions for the formation of social competence of high school students by means of informal education]. Candidate's thesis. Ternopil, 370 p. [in Ukrainian].

12. Fedorchenko, T., Necherda, V. (2020). Formuvannia uspishnoi osobystosti starshoklasnyka u pedahohichnii teorii i praktytsi [Formation of a successful personality of a high school student in pedagogical theory and practice]. Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education - Theoretical and Methodological Problems of Children and Youth Education, 24, pp. 228-244 [in Ukrainian].

13. Council of the European Union. (2006). Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December. Official Journal of the European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF> [in English].

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>